

ДЕФОРМАЦІЯ ПРОФІЛЮ ВЛАСНИХ МОД ПРИ ПРОСТОРОВОМУ КАНАЛЮВАННІ

Ю. В. Яковенко^{1,2}

¹ Інститут ядерних досліджень НАН України, Київ, Україна

² Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна

Просторове каналювання енергії та імпульсу швидких йонів полягає в перерозподілі енергії та імпульсу власними модами плазмових хвиль, збуджених цими йонами [1]. Коли просторово незбалансована частка інкременту збудження моди є великою, а саме, $\gamma_+ \Delta_\alpha > v_g^t$, де γ_+ — характерний локальний інкремент збудження, Δ_α — радіальний розмір області збудження, v_g^t — радіальна групова швидкість біжучих хвиль, що утворюють власну моду, то мода нездатна передати енергію, отриману від швидких йонів; у такому разі вона має зникнути або змінити свою структуру [2]. Оскільки групова швидкість альвенівських власних мод (АВМ) поперек магнітних поверхонь є доволі малою, а просторовий розподіл, наприклад, континуумного згасання сильно відрізняється від розподілу збудження, можна очікувати, що такі моди можуть зазнавати змін (або зникати) при сильному збудженні швидкими йонами. У нещодавніх числових моделюваннях було знайдено, що в ГАЕ-моді — АВМ, пов'язаній з мінімумом одної з гілок альвенівського континууму, — при сильному просторово незбалансованому збудженні зменшується амплітуда в областях збудження та гамування [3]. Через це інкремент збудження перестає зростати при зростанні локального інкременту збудження і навіть починає падати. Метою цієї роботи є пояснити це явище та знайти обмеження, які воно покладає на величину потоку енергії при просторовому каналюванні.

Ми розглядаємо хвилю, що описується лагранжіаном

$$L[t, x, u] = K - P = \frac{1}{2} [\kappa_0(x)u_t^2 + \kappa_1(x)u_{xt}^2] - \frac{1}{2} [p_0(x)u^2 + p_1(x)u_x^2],$$

де K та P — відповідно кінетична та потенціальна енергія хвилі, u — хвильова функція, t — час, x — просторова координата, індекси t та x позначають диференціювання за цими змінними. Після варіювання лагранжіану ми отримуємо хвильове рівняння

$$\kappa_0 u_{tt} - (\kappa_1 u_{xtt})_x = (p_1 u_x)_x - p_0 u + Q(x)u_t,$$

де $Q(x)$ описує просторовий розподіл збудження та поглинання хвилі. Ми розглядатимемо граничний випадок збудження та поглинання, сильно локалізованих в околі точок відповідно x_1 та x_2 , тобто $Q(x) = q_1 \delta(x - x_1) + q_2 \delta(x - x_2)$. Ми вважаємо, що хвиля описується в рамках ВКБ-наближення всюди за виключенням цих точок.

Розгляньмо проходження однієї з цих точок хвилею вигляду

$$u = \tilde{u} \exp(i\psi(x) - i\omega t),$$

де $\psi(x)$ та ω — фаза та частота хвилі. Можна побачити, що крім підсилення (або послаблення) хвиля зазнає в цій точці також відбиття. Амплітуда відбитої хвилі ($\tilde{u}_r$) та хвиля після проходження ($\tilde{u}_t$) виражається через амплітуду хвилі, що набігає ($\tilde{u}$), наступним чином:

$$|\tilde{u}_r| = \frac{R}{1-R} |\tilde{u}|, \quad |\tilde{u}_t| = \frac{1}{1-R} |\tilde{u}|,$$

де безрозмірний коефіцієнт R залежить як від інтенсивності збудження / гамування, так і від групової швидкості хвилі:

$$R = \frac{1}{2} \frac{q\omega^2}{v_g^t \rho},$$

$\rho = p_0 + p_1 k^2 = \omega^2 (\kappa_0 + \kappa_1 k^2)$ характеризує погонну густину енергії в хвилі, ω — частота хвилі, $k = d\psi/dx$ — хвильове число. Коли R у певній точці є додатним, хвиля в цій точці збуджується, коли від'ємним — поглинається.

На рис. 1 показано результати моделювання задачі на власні значення для простого випадку $\kappa_0 = \text{const}$, $p_1 = \text{const}$, $p_1 = \kappa_1 = 0$ з крайовою умовою першого роду; такий вибір коефіцієнтів відповідає власним коливанням пружної струни, електромагнітної хвилі в вакуумі між ідеально провідними

стінками або звукової хвилі в закритій трубі. Точки збудження та поглинання були розташовані симетрично, коефіцієнти q_1 та q_2 розрізнялися лише знаком. Як видно з результатів моделювання, відбиття хвилі від точок збудження та поглинання веде до зменшення амплітуди в цих точках та «стискає» хвилю в інтервалі між ними. Варто зазначити, що при моделюванні впливу просторового каналювання на структуру так званої ТАЕ-моди [4] також спостерігалось звуження радіального профіля моди.

Залежність потоку енергії, що передається модою (F), від R можна записати у вигляді

$$F \cong v_g^t W_{max} \Pi(R, \xi),$$

де W_{max} – густина енергії хвилі у пучностях моди, ξ характеризує фазу стоячої хвилі в точці збудження або поглинання (наприклад, $\xi = 1$ у пучності, $\xi = 0$ у точці повороту квазікласичної хвилі в потенціальній ямі, $\xi = -0.54$ для хвилі, показаної на рис. 1), $\Pi(R, \xi)$ – безрозмірна функція, показана на рис. 2. При зростанні інкременту збудження потік енергії досягає максимуму, а потім спадає. Це пояснює результати роботи [3].

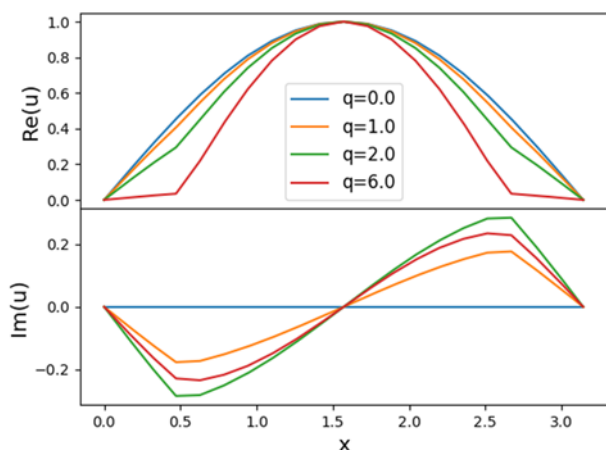

Рис. 1. Профіль власної моди при різних величинах коефіцієнтів q_1 та q_2 , $q_1 = -q_2 = q$.

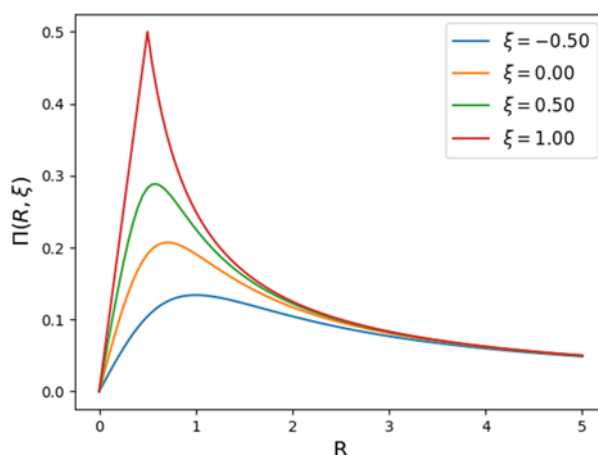

Рис. 2. Залежність потоку енергії, який переносить мода, від коефіцієнту R у точці збудження.

У роботі досліджено також зміну частоти моди, викликану звуженням її профілю при просторовому каналюванні.

Отримані результати є застосовними до АВМ, що мають у своїй структурі одну певну панівну Фур'є-гармоніку, тобто так звані ГАЕ-моди та RSAE-моди.

1. Ya.I. Kolesnichenko, Yu.V. Yakovenko, V.V. Lutsenko. Phys. Rev. Lett. 104 (2010) 075001.
2. Ya.I. Kolesnichenko, Yu.V. Yakovenko, M.H. Tyshchenko. Phys. Plasmas 25 (2018) 122508.
3. Ю.В. Яковенко, В.І. Саламон, С.В. Тарасенко. Зміни структури власних мод при збудженні та гамуванні. У кн.: XXX Щорічна наук. конф. Ін-ту ядерних досліджень НАН України (Київ, 25 – 29 вересня 2023 р.). Анотації до доповідей (К.: Ін-т ядерних досліджень, 2023) с. 186.
4. Ya.I. Kolesnichenko, A.V. Tykhuu, R.B. White. Nucl. Fusion 60 (2020) 112006.